

Eriksen, S. H. (2024). Frivillig arbeid i et samfunn i endring.
I G. C. Aakvaag & U.-D. K. Bæck (Red.), *Robuste fellesskap* (s. 223–247).
Fagbokforlaget. DOI: <https://doi.org/10.55669/oa240209>

Kapittel 9

Frivillig arbeid i et samfunn i endring

Sissel H. Eriksen

Innledning

Rundt halvparten av befolkningen i Norge er engasjert i frivillig arbeid. Med utgangspunkt i sosiologi om fritid og frivillig arbeid ser jeg i dette kapitlet nærmere på de som velger å bruke deler av fritiden sin til frivillig arbeid. Hvordan har frivillig arbeid endret seg over tid i det norske samfunnet, og er det noen fellestrekk i utviklingen? Hvordan forholder de frivillige seg til offentlige myndigheter? Og, har frivillig arbeid betydning for fellesskap i samfunnet?

En kvalitativ undersøkelse av frivillig arbeid i nord danner datagrunnlaget for dette kapitlet. Kapitlet er ikke en fullstendig gjennomgang av utviklingen innen frivillighet, men jeg vil vise noe av det som har skjedd de siste tre decennier. Fokuset er i hovedsak rettet mot makronivå i samfunnet, spesielt forholdet mellom myndighetene og de frivillige.

Hva slags samfunn snakker vi om? I litteraturen om frivillighet brukes en tredeling av samfunnet i ulike sektorer; staten, markedet og sivilsamfunnet. Det sivile samfunn består av organisasjonene og frivillig arbeid. I sosiologien ser vi på det norske samfunnet som mer differensiert – delt opp i en rekke områder som det politiske systemet, den kapitalistiske markedsøkonomien, vitenskap, rettssystemet, utdanning, idrett, kunst, religion, systemet for medisinsk behandling og familien for å nevne de viktigste. (Se kapitlene til Aakvaag og Hagen for en mer utførlig drøfting.) Andre betegnelser for omtrent den samme inndelingen er funksjonssystem (Luhmann), felt (Bourdieu), eller diskurs (Foucault).

Spesialisering gjør systemene, eller feltene i det norske samfunnet, avhengige av hverandre. Politikk og marked har det som sin oppgave eller funksjon å regulere de andre. Utdanning, vitenskap, idrett, kunst, medisinsk behandling og religion får ressursene de trenger fra det politiske systemet eller fra markedet. Det politiske systemet (staten) regulerer virksomheten deres gjennom lover som gir rettigheter og plikter, og de får bevilgninger over statsbudsjettet. De samme aktørene kan selge varer og tjenester gjennom markedsøkonomien.

Ikke-statlige organisasjoner og frivillig arbeid er den tredje viktige kilden til ressurser for mange av delsystemene. I større eller mindre grad spiller frivillig innsats en rolle for tilbudet av kunst og kultur, for innsamling av midler til medisinsk behandling, jurister kan gi frivillig rettshjelp (pro bono),

og diakoni i kirken. Frivillig innsats i politiske partiorganisasjoner får det politiske systemet til å gå rundt. Idretten framstilles ofte som selve bastionen for frivillighet, men gratisarbeid er bare ett av tre ben. For eksempel får idretten penger fra staten, blant annet gjennom organisasjonsstøtte og retten til midler fra Norsk Tipping, men idretten tjener også store penger på å selge TV-rettigheter og reklame.

I mange sammenhenger betegnes frivillighet som en egen sektor. Frivillig innsats framheves som et kjennetegn ved det sivile samfunn. I dette kapittelet betrakter jeg ikke frivillig arbeid som en sektor eller et sosialt system på linje med samfunnets andre delsystemer som politikk, vitenskap eller utdanning. Frivillig arbeid finnes i de fleste sosiale systemer, om ikke alle. Mennesker gjør en innsats uten å få betalt, i alle fall direkte i form av penger eller varer. Frivillig arbeid er ikke en avgrenset del av samfunnet med en indre koordinering av aktivitetene. Frivillige handler heller ikke sammen som en enkelt kollektiv aktør. Frivillig arbeid er en aktivitet og en ressurs som mange deler av det norske samfunnet benytter seg av. «Frivilligheten» blir riktig nok i stadig større grad tematisert og omtalt av det politiske systemet som en enhet. Det lages planer for frivilligheten, man skal legge til rette for frivillighet, og politiske myndigheter regner med frivillig arbeid i sine planer og budsjetter.

I denne artikkelen studerer jeg frivillig arbeid fra de frivilliges perspektiv. Jeg ser på hvordan de frivillige på lokalplanet forholder seg til det politiske systemet og den politikken myndighetene fører overfor frivillige i ulike tidsperioder, men også i noen grad hvordan markedet spiller inn i de frivilliges virksomhet.

Frivillig arbeid er en fritidsaktivitet, det er arbeid du gjør på fritiden. Frivillig arbeid defineres svært forskjellig, og i min kvalitative undersøkelse har jeg ikke definert begrepet for de jeg har snakket med. Jeg ville høre hva folk mener er frivillig arbeid, og hvilke premisser de legger til grunn for å kalle det de gjør for frivillig arbeid. En generell definisjon, som også støttes i mitt materiale, er at det er arbeid som gjøres for andre enn nær familie, og at en ikke får betaling for arbeidet. Frivillig arbeid er arbeid for nærmiljø og lokalsamfunn, eller det er arbeid rettet mot nasjonalt eller internasjonalt nivå. Definisjon av frivillig arbeid knyttes ofte til organisasjoner, men siden frivillig arbeid skjer nær sagt overalt i samfunnet, er ikke organisasjonene utgangspunktet for min undersøkelse.

Sosiologi om fritid

En gren av sosiologien handler om fritid. Sosiologi om fritid undersøker ikke bare det som ikke går bra, men også det som går bra i samfunnet. Den handler om hva folk velger å gjøre i fritiden sin, i det samfunnet de lever i. En kan beskrive fritidsaktivitet nærmere som noe en gjør uten å bli tvunget til det. Det er aktiviteter folk ønsker å bruke sine evner og ressurser til i fritiden, og de er tilfredse med aktivitetene sine (Stebbins, 2020, s. 20). En fritidsaktivitet kan være frivillig arbeid. Tradisjonell frivillighet kjennetegnes ofte med livslang forpliktelse til en sak eller organisasjon. Dagens frivillighet baseres mer på personlige interesser og behov og kan også være sporadisk eller midlertidig (Hustinx & Lammertyn, 2003, s. 168). I litteraturen finner jeg mange forsøk på å kategorisere de frivilliges motivasjon for frivillig arbeid, men det er ikke noen enighet forskere imellom. Hustinx og Lammertyn (2003, s. 172–173) bruker begrepene kollektive og (selv)refleksive frivillige, der det refleksive refererer til mer individualisering og det kollektive til at den frivillige er opptatt av fellesskap i lokalsamfunn eller i samfunnet som helhet. Forskere er enige om at det er islett av både individualisme og kollektiv tankegang i motivasjonen til de frivillige, men en ser også at de nye generasjonene frivillige i større grad kan være individualistiske (eller refleksive) enn de tradisjonelle frivillige som er opptatt av fellesskap. Avslutningsvis i artikkelen diskuterer jeg hvorvidt motivasjonen til de som jobber frivillig, er basert på refleksiv eller kollektiv tankegang.

Frivillighetens historie

Dugnad og annen nabohjelp i det norske bygdesamfunnet er kjent fra gammelt av. Naboer stilte opp med frivillig hjelp til hverandre og felles løsninger. Veldedighet, det å gi penger til fattige og trengende, har også lang historie i samfunnet vårt.

De frivillige organisasjonene har også eksistert lenge. Allerede på slutten av 1800-tallet kan vi se stor oppslutning om noen organisasjoner. Aktiviteten var preget av det som skjedde i samtiden, som politiske kampsaker, helse og

hygiene og avholdsbevegelsen (se Aakvaags kapittel for mer om de politiske bevegelsene).

Samfunnsendringer og myndighetenes syn på frivillig arbeid har gjort mye med motivasjonen for frivillig arbeid i perioden etter andre verdenskrig. Nasjonalforeningen for folkehelsen, Norske Kvinners Sanitetsforening og Røde Kors var blant de humanitære organisasjonene som var store, både i antall medlemmer og i lokale lag. Fram til 1970- og 80-tallet eide og drev de svært mange sosiale og humanitære institusjoner og helseutdanninger. Sanitetsforeningen hadde for eksempel drevet helsestasjonsvirksomhet fra 1914, og de hadde kjempet for at det skulle bli et offentlig ansvar (Sanitetskvinnene, 2022). Nasjonalforeningen arbeidet på samme måte, de drev 430 helsestasjoner så sent som i 1974, da det offentlige (stat, fylke og kommune) overtok ansvaret for helsestasjonsvirksomheten (Nasjonalforeningen, 2022). Det var også mange andre organisasjoner som jobbet på denne måten. Det var en selvfølge for de frivillige i lokale lag å stille opp ved behov. De frivillige organisasjonene overlot etter hvert institusjoner som sykehjem til det offentlige, noen ganger solgte de bygningene, andre ganger ga de dem bort. Organisasjonene var tilfreds med at myndighetene tok ansvar. Men, det skjedde noe med interessen til de frivillige for å stille opp. De som hadde jobbet frivillig for institusjonene ble satt til side og erstattet av profesjonelle. Per Selle (2016) mener denne utviklingen fører til marginalisering av frivilligheten på dette feltet.

Som dette kapittelet vil vise, så har det vært en gjensidig påvirkning mellom samfunnsutviklingen og de frivillige, en utvikling som har påvirket de frivilliges vilje til innsats.

Frivillighet i dag

Det hevdes at Norge er blant de fremste landene når det gjelder frivillig arbeid. Over har jeg sagt at rundt halvparten av oss deltar i frivillig arbeid. Tallene varierer fra under 40 prosent av befolkningen til over 60 prosent. Noen undersøkelser spør om frivillig arbeid, andre om folk har arbeidet gratis for en eller flere organisasjoner. Andelen av befolkningen som oppgir at de har jobbet

gratis for organisasjoner er stabil på rundt 38 prosent i Statistisk sentralbyrås undersøkelser. Andelen er størst i spredtbygde strøk (48 %), sammenlignet med tettbygde strøk (Statistisk sentralbyrå, 2020). Undersøkelsene til Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig arbeid viser noe mer variasjon. I Frivillighetsbarometeret til Frivillighet Norge oppgir 58 prosent at de har gjort frivillig arbeid i 2022. Frivillighet Norge har ikke spurt om de har jobbet for en organisasjon, bare om de har gjort frivillig arbeid. Koronapandemien førte til nedgang i frivillig innsats, noe som blant annet skyldtes redusert aktivitet i lag og foreninger.

Det er forskjeller mellom frivillige. Yrkesaktive og studenter gjør mer gratisarbeid for organisasjoner enn andre (Statistisk sentralbyrå, 2020). Undersøkelser fra Senter for sivilsamfunn og frivillig arbeid viser at de med høyere utdanning og inntekt deltar i større grad enn de med lavere utdanning og inntekt (Folkestad, 2015). Der det er to voksne i familien, deltar de i større grad enn enslige i frivillig arbeid. De som har barn i husholdet deltar mer enn andre, og de som er i aldersgruppen 34–49, år er mest aktive, noe som forstås i sammenheng med frivillighet knyttet til barnas aktiviteter. Det kreves frivillig arbeid av foreldre, det gjør at folk med barn er mer aktive i frivillighet enn andre. De gjør dugnad i skole og barnehage, idrettslag og i organisasjoner der barna er medlemmer. Menn deltar i større grad enn kvinner (Folkestad et al., 2015, s. 39). Det er også stor forskjell mellom oppslutningen av frivillig arbeid etter organisasjonstype. Andel som sier at de gjør frivillig arbeid innen idrett og sport er høyest (39 %), mens i kategoriene velforeninger, grendelag og nærmiljø sammen med hobby, fritid, utendørsaktivitet og sosiale foreninger er det 28 prosent som svarer at det har gjort frivillig arbeid de siste 12 månedene, fulgt av 24 prosent som sier at de har deltatt i frivillig arbeid i kunst og kultur, korps og kor (Fladmoe et al., 2018). Her er det ikke tatt hensyn til mengden av frivillig arbeid den enkelte har gjort.

Fortsatt er det medlemmer som er grunnstammen i organisasjonenes frivillighetsarbeid, selv om det er færre aktive medlemmer inn tidligere. Det at frivillige heller deltar i enkeltaktiviteter enn å binde seg til faste oppgaver er blitt en trend. De frivillige jobber ikke bare for en organisasjon som de er medlem av, men for flere. I tillegg er det stadig flere som jobber frivillig uten å være medlem av en organisasjon. Det fører til at frivillig arbeid i samfunnet endres. De frivillige er heller ikke lenger så opptatt av hvem de jobber for

(Kraglund & Enjolras, 2017, s. 18). Kraglund og Enjolras hevder at vi ser en individualisering av frivilligheten.

Metode

Dette kapitlet bygger på materiale fra møter med frivillige organisasjoner og kvalitative intervju med frivillige i mange kommuner i Nord-Norge, de fleste er små kommuner. De fleste møtene var i 1992. Intervjuene ble gjort i tre omganger (1992/1993, 2006/2007 og 2016/2017). Prosjektet ble meldt til, og anbefalt av Norsk senter for forskningsdata (NSD, nå Sikt) i alle omgangene. De frivillige jobbet hovedsakelig innen kultur, idrett og sosialt/humanitært arbeid. Det som danner datamateriale for dette kapitlet, er 45 intervju fra den første perioden, både gruppeintervju og personlige intervju. Fra neste runde har jeg 20 intervju, og fra den siste runden er det 13 intervju. Den samme intervjuguiden ble brukt i alle omgangene. Inkludert i materialet er intervju med to kultursjefer, tre ansatte ledere for frivillighetssentraler og en deltidsansatt i et idrettslag (til sammen seks av intervjuene).

Jeg fikk kjennskap til de frivillige fordi de var nevnt offentlig, i media eller i kommunen. Noen av de som ble intervjuet jobbet i hovedsak frivillig for en eller flere organisasjoner som de var medlem av, noen var også lokale ledere i en organisasjon. Andre frivillige valgte å jobbe frivillig for ulike organisasjoner, institusjoner, arrangementer, eller de jobber i andre sammenhenger der frivillige etterspørres. Datamaterialet var i første omgang mest knyttet til forebyggende og helsefremmende arbeid, med en svært bred definisjon av hva det innebærer. Etter hvert ble ikke dette viktig, og for eksempel folk som jobbet politisk eller hadde andre saksinteresser, ble inkludert i større grad enn tidligere.

I tillegg til intervju med frivillige har jeg undersøkt nettkilder og offentlige dokumenter. Jeg har også gjort meg kjent med den enkelte kommune gjennom tilgjengelig statistisk materiale, kommunenes nettsider, og jeg har lest og samlet på stoff fra lokale aviser. Analysen av materialet som jeg presenterer her, er gjort i forbindelse med dette kapitlet.

Frivillighet i nord

Feltarbeidet til dette kapittelet er gjort i Troms og Finnmark, og analysen må ses i sammenheng med det, men trolig har funnene gyldighet ut over dette geografiske området. Myndighetenes politikk rettet mot frivillige er i alle fall den samme for hele landet.

Frivillig arbeid er en del av det samfunnet, den konteksten det opptrer i. I de tre omgangene jeg undersøkte frivillig arbeid, viste det seg at de frivillige var opptatt av forskjellige saker i de ulike periodene. I den første perioden (1992/1993), var det et anstrengt forhold til myndighetene som var gjennomgangstonen, men ofte også en sterk pågangsvilje. I den neste perioden, 2006/2007, fant jeg en bevissthet blant de frivillige om at de offentlige myndighetene fantes og skulle brukes – blant annet til å søke penger fra. Den siste perioden, 2016/2017, preges av at de frivillige er opptatt av å sette grenser for hvordan de frivillige skal brukes i samarbeid med institusjoner og kommuner. Frivillig arbeid hadde også begynt å skje innen virksomheter som hadde fortjeneste som målsetting. Videre vil jeg se nærmere på de frivilliges arbeid i de ulike periodene, men også hvordan myndighetenes arbeid overfor de frivillige har endret seg.

Feltarbeidet 1992/1993: Et anstrengt forhold til myndighetene

Tidlig 1990-tall fant jeg en oppløsning av lokale lag og foreninger som jobbet med humanitært og sosialt arbeid. Innenfor helse ser vi at de tradisjonelle organisasjonene som Nasjonalforeningen (lokalt kalt helselag), Sanitetsforeningen og husmorlag mister oppslutning, og stadig flere lokale lag blir lagt ned. I stedet ser vi spesialisering der pasientforeningene og selvhjelpsforeninger er på frammarsj. Landsforeningen for hjerte- og lungesyke (LHL) har fått store lag i mange kommuner. Innenfor idrett var fortsatt allidrettslaget det vanlige, men også i små kommuner begynte det å bli spesialisering med egne lag for fotball, ski, friidrett og andre idrettsgrener. Pensjonistforeningene var nye, og de var store. Innenfor kultur dukker det opp stadig nye og mer spesialiserte foreninger, det blir historielag, kystlag, museumsforeninger – og det blir mange slike lag. En representant fra et helselag oppsummerer lagets arbeid i et møte med frivillige i 1992:

Vårt lag var faktisk det første helselaget i [kommunen] med helsestasjon for mor og barn. Det gikk over til kommunal virksomhet. Og den første barnehagen som også gikk over til kommunal virksomhet, og den første ungdomsklubben som gikk over til kommunen.

Medlemsmassen i organisasjonene forandrer seg. På et annet møte i 1992 beskrev en kvinne utviklingen i sin kommune. Hun snakker om det siste lokale laget i Sanitetsforeningen:

For 30–40 år tilbake i tid, da var medlemstallet høgt i Sanitetsforeninga, men nå er det 5 – nei, det var ei som døde – 4 medlemmer. Så det vises at de humanitære lagene, de er i mindretall. Men nå er det jo det at pensjonistforeningene er kommet til. Det er jo forholdsvis nye foreninger og de igjen har økt medlemstall.

Fortellingene om nedgangen i antall lag og medlemstallet i de humanitære og sosiale lagene viste også at mange følte seg motarbeidet. Flere steder ble dette tema under intervjuene. Først får det offentlige overta institusjoner, etterpå møtes de frivillige med beskjed om at det ikke er bruk for dem. I 1992 hadde jeg møter med frivillige organisasjoner i en rekke kommuner. Et sted møtte noen kvinner som mente kommunen hadde gjort dem overflødige. De ble igjen etter møtet og ville snakke mer, og gjerne med lydopptak. Ei forteller:

Det var jo så galt for noen år siden, da sosialsjefene i fylket var samlet til et møte. Da ble det uttalt offentlig at de hadde ikke lenger bruk for de frivillige organisasjonene. Det de gjorde var ofte uønska ting og uønska innblanding i det offentliges planlegging. Dette har de siden gått tilbake på, men det tok et år eller to før de klarte å tygge det i seg igjen.

Om hendelsen hun refererer til er sann eller ikke, vil jeg ikke mene noe om, men det var tydelig at kvinnene hadde sterke følelser rundt denne fortellingen. Noen steder reagerte de frivillige med å ta saken i egne hender. Kommunene hadde ikke råd til å anskaffe de nye hjelpemidlene som kom på markedet. De sosiale og humanitære lagene brukte penger lokalt på hjertestartere, trygghetsalarmer, handicapbusser, rullestoler og andre ting. Mange ganger uten

å spørre kommunen om behovet på forhånd. En mann (66 år) i en pasientforening forteller:

Vi hadde en aksjon i fjor på denne tida. Ambulansene hadde ikke hjertestartere. Aksjonen gikk godt. Vi rusta opp ambulansene. Men den gjorde seg ikke sjøl [...]. Det er ikke kommunens ønsker, det er frivillig oppstart av tiltakene.

Mann, 67, blant annet aktiv i en pasientforening:

Vi har prøvd å stå på lokalt og jobbet for hjertestarter og trygghetsalarmer. Legen var imponert og glad for å få den. Når det gjelder trygghetsalarmer, ble sjefen på sykehjemmet spurt først. Det var et enormt registrert behov. [...]. Det er veldig viktig med lokale saker.

Som mannen over er inne på; lokale tiltak er viktig for de frivillige. Pengeinnsamlinger til organisasjonene sentralt har ofte vært en viktig del av de lokale lagenes arbeid, men det er lettere å få engasjement rundt lokale tiltak. Mange foreninger mistet de lokale arbeidsoppgavene som de hadde jobbet for å skaffe penger til da det offentlige tok over institusjoner. I ei bygd hadde helselaget meldt seg ut av Nasjonalforeningen sentralt, men opprettholdt laget for å jobbe for fellesskapet:

Vi har lyst til å jobbe lokalt i bygda. Det var mye på landsplan – alt vel og bra, men det er lettere å arbeide nå, lettere å få folk med på lokale ting. Vi jobber for folk i kommunen. Støtter institusjonene, har kjøpt tørketrommel til en av dem, gåstol til en annen.

Kvinne, 63 år

Men, i de gamle foreningene sitter pliktfølelse og beskjedenhet også igjen. Jeg spør en kvinne (64 år) i et helselag hvorfor de gjør frivillig arbeid:

Vi kan ikke laste alt over på samfunnet, fra det minste til det største. For eksempel var det mange gamle enslige som bor alene,

og det var ikke nok trygghetsalarmer, så vi vedtok å kjøpe alarmer etter hvert som vi klarte det. Vi vil ikke at det skal komme ut til kommunen at vi gjorde det bare for at de ikke hadde råd. Vi vil ikke hovere.

De frivillige organisasjonene lokalt bygger fortsatt hus. Nå er det leiligheter til eldre, dagsenter for eldre, og barnehager som bygges på steder der det fortsatt mangler. I tillegg bygger de hus til egen aktivitet, inklusive idrettsanlegg. Dagsentrene og barnehagene leier de ut til kommunen, og husene som er bygget til egen virksomhet, blir også møteplasser for andre enn dem selv. De bygger for fellesskapet i bygda eller kommunen.

De lokale foreningene hadde i noen år vært opptatt av å samle inn penger til en MR-maskin til Regionsykehuset i Tromsø. Det var en helsepolitisk kamp om hvilke sykehus i Norge som skulle få MR-maskiner, og i omlandet til flere av de sykehusene som ikke ble prioritert, blant annet Tromsø, tok frivillige initiativet. De innledet et samarbeid med Regionsykehuset. Aksjonene fikk stor mediedekning. I et møte med frivillige høsten 1992 sa en kvinne:

Mange foreninger i bygda, fra saueavlslaget til helselaget, var med og ga penger til MR-maskinen.

Innsamlingsaksjonene førte til en offentlig debatt om hvilken plass frivillige organisasjoner skulle ha i myndighetenes prioriteringer innen helsetjenesten siden driften av maskinene ble myndighetenes oppgave (Bratt, 1991).

I den første intervjurunden ser vi at de frivillige ikke finner seg i å bli oversett av offentlige myndigheter. Det gikk 13–14 år før jeg intervjuet frivillige igjen, og i mellomtiden skjedde det en del i frivillighetspolitikken.

I mellomtiden: Offentlige myndigheter tilpasser seg de frivillige

Uroligheten på grasrotplanet i organisasjonene ble fanget opp av myndighetene. Det ble nødvendig å vise velvilje overfor frivillige. En offentlig utredning (NOU) om frivillighet på slutten av 1980-tallet hadde tittelen *Det er bruk for alle*, og i 2006–2007 kom også Stortingsmeldinga *Frivillighet for alle*.

De frivillige organisasjonene opprettet fellesorganisasjonen *Frivillighet Norge* i 2005. De mente de ville stå sterkere i et samarbeid med myndighetene

om de sto samlet, og en av de viktigste sakene var spørsmålet om momskompensasjon. De frivillige organisasjonene hadde store utgifter til idrettsanlegg og utstyr som for eksempel snøscootere til hjelpeorganisasjonene. På toppen av utgiftene måtte de betale moms (merverdiavgift) til staten. Argumentene deres var at de måtte betale avgift til staten for å få lov til å drive frivillig arbeid, noe de syntes var uakseptabelt.

Utover på 1990-tallet og etter årtusenskiftet fortsatte utviklingen mot flere små lag, for eksempel flere pasientforeninger og mer spesialiserte lag innen idrett og kultur.

Feltarbeidet 2006/2007: De offentlige myndighetene skal brukes til å støtte frivillige

I den andre intervjurunden er de frivillige opptatt av å søke tilskudd fra det offentlige. Det er mye pengeprat når jeg intervjuer. Det er konkurranse mellom organisasjonene når de søker midler til aktiviteter siden det ikke er nok til alle. Kravene øker, og flere lag har ansatt folk til administrasjon. De snakker om hvem som får støtte fra kommune, kretser og andre (markedet), og hvem som ikke får det. Jeg treffer på flere støtteforeninger for eksempel sykehjem, museum og lignende. Disse foreningene er ikke knyttet til landsdekkende organisasjoner. Noen nevner at de tror frivillig arbeid vil bli etterspurt av kommunen igjen når de innser at de ikke klarer alt i det offentlige, og at frivilligheten vil gå i bølgedaler i framtiden. Det er kommet mange frivillighetsentraler drevet av ulike organisasjoner. Noen av dem har mer eller mindre tilknytning til kommunene.

Kommunen er blitt adresse for å søke midler til frivillig virksomhet. Så hva er din oppgave overfor frivillige, spør jeg en kultursjef:

Det er jo å hjelpe dem med å søke midler hvis det er plasser de kan søke midler. Finne fram i det kommunale hierarkiet.

Men kultursjefen snakker også om tilgjengelige offentlige midler utenom kommunen, om midler til nærmiljøtiltak, friluftsmidler, midler til velforeninger, og han ser det som sin oppgave å hjelpe de frivillige i søknadsprosessen.

De frivillige i idrettslagene hadde store økonomiske utfordringer når de skulle bygge idrettshaller, baner eller hus.

Selvfølgelig har man søkt og fått tippemidler, men alt [arbeidet] er gjort på dugnad. [...] Vi prater tusenvis av dugnadstimer.

Rune 42, aktiv i mange foreninger

Det er store pengesummer ved slike investeringer. En mann (47) som jobbet frivillig for et idrettslag, sa:

Staten gir med den ene handa og tar 22 prosent med den andre [viser til tippemidler]. Vi får ikke moms tilbake, og vi kan ikke ta moms på utleie heller. Det offentlige er ikke klar over hva det frivillige arbeidet representerer – ikke minst innenfor anleggssektoren.

Det skulle fortsatt gå noen år før det kom i stand momskompensasjon fra staten selv om fellesorganisasjonen Frivillighet Norge jobbet med å få en avtale med myndighetene slik at de frivillige organisasjonene skulle slippe å betale merverdiavgift.

Også på kulturfeltet er det penger å hente fra myndighetene. Morten (40) er frivillig i kultur. Han forteller at de får støtte til arrangementer:

De siste årene så har festival vært en positiv sak, økonomisk sett, fordi at der har det ligget veldig mye penger. Myndighetene har sett at de får utrolig mye kultur igjen for pengene. [...] Men nå er det altså flere festivaler, flere arrangement per bygd og by.

Morten forteller videre at de også arrangerer kurs som de får støtte til:

Og vi henter inn instruktører. Da søker vi om penger [...]. Og som leder så er jo det også min jobb, da, å søke penger rundt omkring i forskjellige støtteordninger, for å kunne drive kurs – leie inn andre folk som kan være med og gi oss musikalsk inspirasjon.

De frivillige støtter også hverandre lokalt. Grete (43) er aktiv i idrettslaget. Hun forteller om sanitetsklubben i bygda: «Og der er også sanitetsklubben inne, skjønner du, og hjelper til. Fordi at de ser det som en av sine oppgaver å samle inn penger til frivillig arbeid blant yngre.» Hun reflekterer over sani-

tetsklubben sitt arbeid: «Ja, uten dem så hadde vi ikke hatt legekontor, uten dem så hadde ikke bygget her [der vi sitter] stått. De gjør en fantastisk jobb.»

På Frivillighetssentralen et sted får jeg høre at de har skaffet seg buss for å frakte blant annet eldre og uføre. Når bussen trenger vedlikehold, jobber bilmekanikerne gratis på verkstedet i bygda:

*Og så har vi avtale med et bilverksted her om at de reparerer bus-
sen gratis, de som jobber der. Men deler og sånn må vi jo betale
sjøl. De har servicen og alt på bussen [...]*

*De har gjort masse. Vi var og kolliderte, og da ble det altfor lite
penger fra forsikringa, og da tok de karosseriarbeid og alt, og lak-
kering og alt, for masse, masse, masse penger. Det var vel bortimot
100 000 de arbeidet for, de der karene – for noen arbeidere, altså!*

ansatt på Frivillighetssentralen

På en annen frivillighetssentral er den ansatte opptatt av hvordan de avlaster kommunen på ulike måter:

*Så vi utfører en tusen timer frivillig arbeid direkte for kommunen,
hvert år. Og det har betydning. Det er jo snakk om servicetilbud
til eldre mennesker i kommunen. Vi har en del sånne faste ting.
Det er ledsagertjenesten, det er handling for hjemmeboende på
omsorgsboliger, og vi har middagskjøring. [...] Det er liksom de
tre faste sånne oppdrag som vi holder på med, året rundt.*

Middagskjøringen er på søndager, og hun har mange frivillige som kjører ut mat. På spørsmål om de går lei, svarer hun:

*Det er godt at du spør. Fordi at jeg har mista noen frivillige ifra
middagskjøringa. Men jeg har faktisk ikke mista noen fordi at de
var lei av å kjøre middag. Jeg har mista folk på grunn av dødsfall
– dessverre. Sykdom – mista førerkort – og helsa har svikta.*

Vi ser at i denne perioden hadde de frivillige en bevisst holdning til hva de gjorde for offentlige instanser, og de orienterte seg om ulike støtteordninger de

kunne ha nytte av. Som jeg viser under, så skjedde det også en del i politikken rettet mot frivillige de neste ti årene fram mot 2016/2017 da jeg intervjuet frivillige igjen.

I mellomtiden: Mellom å ha nytte av offentlige midler – og å sette grenser

Staten var fortsatt opptatt av å legge til rette for frivillige. Frivillighetsregisteret ble åpnet i 2008. Det nye registeret omfattet allmenntilgjengelig frivillig virksomhet (ideelle foreninger og stiftelser). De som er registrert i frivillighetsregisteret, kan få penger fra Grasrotandelen i Norsk Tipping (innført i 2009). Spillerne i Norsk Tipping kan selv velge et lag som skal få inntil 7 prosent av innsatsen de spiller for (Norsk Tipping, 2024). Grasrotandelen kom i stand etter at det ble forbudt med spilleautomater. Frivillige organisasjoner hadde tidligere hatt store inntekter fra spilleautomater. De kunne stå på nærbutikken, kiosken, bensinstasjonen eller ferga. «Spillegalskap» ble et begrep, det ble satt lys på denne virksomheten, og fra 2007 ble spilleautomatene forbudt.

I 2009 fikk også organisasjonene ved Frivillighet Norge gjennomslag for at frivillige lag og foreninger skulle få kompensasjon for utgifter til moms (Frivillighet Norge, 2022). Organisasjonene må søke om kompensasjon, men om det er nok til alle, avhenger av bevilgningene i statsbudsjettet, slik at det ofte er en avkortning til alle som søker.

Flere meldinger til Stortinget tar opp samarbeid mellom det offentlige og de frivillige, for eksempel ser vi det i *Samhandlingsreformen* (2008–2009). I lovsform blir det et krav om at kommunen skal legge til rette for samarbeid med brukergruppers organisasjoner og frivillige organisasjoner, for eksempel *helse- og omsorgstjenesteloven*, *sosialtjenesteloven*, *folkehelseloven* (Lovdata). Dette gjenspeiler seg i offentlige planer som kommuneplaner. Mange ganger framstår det nærmest som et krav om at frivillige skal delta.

Iveren fra myndighetene om å inkludere de frivillige i samarbeid har nok blitt misforstått i enkelte kommuner, så da jeg kom ut for å intervju frivillige i 2016/2017, var de frivillige opptatt av å sette grenser for hva de skulle bidra med for fellesskapet.

Feltarbeidet 2016/2017: Frivillige setter grenser – og de vil være frie!

Samarbeid mellom det offentlige og frivillige er nå en del av planene i alle ledd, fra regjering til kommuner. Frivillige organisasjoner blir invitert til samarbeid, og det å sette grenser for samarbeidet mellom de frivillige og det offentlige blir problematisert. Flere steder blir det snakket om at de må hindre misbruk av frivillig innsats. Frivillige skal ikke erstatte fast ansatte, og frivillig arbeid skal være frivillig. Kommuner og institusjoner, men også private aktører, forventer innsats fra frivillige.

En mann i 60-årene jobber for Røde Kors og er nå leder lokalt. Han forteller hvordan frivilliges innsats har vært drøftet med kommunen:

Vi er veldig bevisst på at vi ikke skal overta noe for kommunen. Vi skal bare være et supplement. Og folk [i kommunen] tror jo, før vi har fått snakket med dem, at vi skal komme inn og overta kveldsaktiviteter på et sykehjem: Når dere først er her, kan dere ikke gi dem medisiner? Vi hadde møte med hjemmetjenesten for en tid siden, og det var ikke måte på hva de trodde vi kunne gjøre, men det fikk vi heldigvis avverget. Det tok en tid, men de var innom forslag om at vi kunne bli betalt som støttekontakt, men da måte vi si stopp, det er ikke det vi er. Men, det var på grunn av at de ikke visste bedre.

Jeg spør hvor grensen mellom Røde Kors sitt arbeid og arbeidet til kommunens ansatte går:

Der er vi veldig klar. Det er vi nødt til. Det må vi belære våre ledere, at de ikke går ut til kommunen og sier ja, det fikser vi. Det er vi bevisst på. For eksempel nå når det er blitt slike sentraliserte kjøkken, med utkjøring av mat til hjemmeboende, da sier de – men det kan jo Røde Kors gjøre. Men det er jo meningsløst. Det sier vi nei tvert til. Det betyr at vi må ha et system 365 dager i året med frivillige, og bare det er jo en håpløs jobb, og hvis det plutselig er en som blir syk, så sulter jo 10 stykker i hjel. Sånt sier vi nei til. Det er det ikke snakk om. Kommunen må ha sitt system for utdeling av mat.

Røde Kors-mannen viser også til hva de i alle år har gjort gratis for myndighetene, nemlig beredskapsarbeidet og redningstjenesten som hjelpekorpsset deres utfører:

Husk på det at den norske redningstjenesten er basert på frivillighet. Det er helt sykt. På grasrotnivå, vel å merke. Det er jo folk som får gode lønninger for å være i beredskap, både i forsvaret, i politiet og ambulanse, men hjelpekorpsset, norsk folkehjelp og – det er jo renheklet frivillighet. Og det er veldig sært for Norge, se ut i verden – frivillig, er de gale, selge lodd for å gå ut og redde folk? Ikke sant, for å ha råd til det. Det er litt spesielt. Men det har fungert i 150 år.

Et eksempel på samarbeid mellom det offentlige og frivillige er ordningen der offentlige etater kan gi ansatte fri med lønn for å være med på større arrangementer som norgesmesterskap. En kvinne som er med på et større arrangement, forteller:

De store statlige arbeidsplassene har ofte en slik politikk at de får inntil tre dager permisjon for å være med på å arrangere mesterskap [...], så her i byen er det noen arbeidsplasser der folk har fått fri.

Noen steder har det kommet i stand formelt samarbeid mellom frivillige og kommunen, forteller lederen av en frivillighetssentral:

Det er en gruppe satt sammen av sykehjem, demensteam, oss, besøkstjenesten – ja, sånn at der er det et samarbeid. Det er en kontrakt som kommunen har signert.

Men, hun sier at det kan være problemer med å få folk til å forplikte seg til frivillig arbeid, det gjør det vanskelig å planlegge på lang sikt:

Når det gjelder frivillighet, så vet jeg at det er vanskelig å få folk til å binde seg, og til å ta verv. Men når det er sånn; «Kan du bli med i helga og arrangere noe?», så er det lettere å få folk enn om du sier «Kan du ble med en gang i uka?». [...] Det er det med å binde seg, mange er veldig redd for å binde seg. De vil være frie.

Ina (47) er inne på det samme når hun forteller om flyktningarbeidet hun er med på:

Vi diskuterer at det er vanskelig å stille opp. Er det en organisasjon, må du ha årsmøte og sånn. For oss er det lettere bare ad hoc, at folk bare stiller opp, – det er vanskelig å få folk til å binde seg. Med en gang du får en organisasjon, må du ha et styre. Men som sagt, vi diskuterer det, men har ikke funnet ut av det enda. Men da kunne vi sikkert søke en del midler. Vi har prøvd å søke [midler], men vi er ikke en organisasjon, så da kan vi ikke få.

Vi er i en tid da samarbeid mellom det offentlige og de frivillige er blitt en selvfølge, men grensene for hva de frivillige skal bidra med, er ikke avklart. Problematiseringen rundt det å være en organisasjon og de forpliktelsene som følger med organisering, koples til at de frivillige vil være frie.

I ettertid

Ei stund etter det siste feltarbeidet mitt kom det en ny melding til Stortinget om frivillighet: *Frivilligheita – sterk, sjølvstendig, mangfaldig* (Meld. St. 10 (2018–2019)). Her beskrives fire mål for arbeidet (s. 8), blant annet en *Forenklingsreform* som viser til forenkling av støtteordninger fra staten og rapportering etter mottatt støtte. I 2021 var det for eksempel 117 støtteordninger til frivillige organisasjoner, fordelt på 13 ulike departementer (Regjeringen, 2022). En forenkling vil trolig lette arbeidet til frivillige lag og foreninger når de skal søke offentlig støtte til virksomheten sin.

En ny utvikling de senere årene er at institusjoner skaffer seg egne frivillige i stedet for å gå veien om organisasjonene. Tidligere var det ofte sosiale og humanitære organisasjoner som stilte med frivillige på sykehjem og lignende. Tilbake i 2013 fant jeg de første annonsene fra kommunale sykehjem som ønsket egne frivillige. Senere har jeg funnet mange. Noen ansetter også egne frivillighetskoordinatorer på heltid eller deltid. Det er kommet bøker om hvordan man veileder og koordinerer frivillige, og en av målgruppene for bøkene er frivillighetskoordinatorer i institusjoner som sykehjem og sykehus. Kraglund og Enjolras (2017, s. 30) kaller dette koordinert frivillighet.

Fellestrekk over tid: Viktige saker mobiliserer frivillige – og markedet er til stede som støttespiller

En del likheter ser vi opp gjennom tiden. Når det skjer noe som får stor medie-dekning, stiller folk opp. De årlige TV-aksjonene til NRK er ett eksempel på hendelser som gjør at befolkningen stiller opp med penger og frivillig arbeid. Innsamlingsaksjonene og aktiviteten rundt Band Aid og sultkatastrofen i Etiopia på midten av 1980-tallet satte nye standarder for mediedekning. Tsunamien i 2004 sjokkerte en hel verden og nevnes som eksempel på noe som engasjerer og får folk til å stille opp. Linn (27), som er aktiv i Røde Kors i 2006, sier:

Men plutselig så kommer det en kjempesak fram i nyhetene – for eksempel tsunamien, da – det var jo ikke måte på hvor lett det var å samle inn penger til det, og få folk til å bidra. Fordi man blir bevisst det. [...] Ja, skjer det noe der ute – naturkatastrofer eller noe sånt [...], så vil det sannsynligvis bli veldig mange flere frivillige.

De siste årene har vi sett flere andre eksempler på enkeltsaker og aksjoner som har appellert til frivillige over hele landet. I 2015 stilte 34 prosent av befolkningen opp og hjalp flyktninger og asylsøkere som kom til Norge (Fladmoe et al., 2016, s. 15). De fleste ga penger, mat, klær og utstyr, og de var med og hjalp til med tilrettelegging i kommunene. To år senere var det plast som sto på agendaen da Miljøverndepartementet delte ut penger til frivillige organisasjoner for å lede strandryddingsaksjoner. I 2022 ble det et stort engasjement blant frivillige da folk flyktet fra krigen i Ukraina. Felles for disse sakene er at de hadde en enorm mediedekning.

Da flyktningene strømmet inn i landet høsten 2015, var det mange frivillige som engasjerte seg i nord. Jeg intervjuet et år senere, blant annet i noen kommuner der flyktningene ble plassert. En kvinnelig pensjonist var med på å ta imot flyktninger i en kommune. Hun forteller:

Det var et helt spesielt arbeide å forholde seg til asylanter. Det var ikke bare å ta imot og gi dem en seng og mat. Du ble veldig involvert i deres skjebne og situasjon der og da, og det går ikke helt upåakta hen. I den perioden der så fikk vi egentlig testa ut

lokalbefolkninga, og hvordan de stilte opp. Så det var faste frivillige som kom her. Vi fikk satt i gang norskundervisning flere ganger i uka her. Og det var jo en pensjonert lærer og en som jobbet på skolen her som stilte opp fast på ettermiddagene. Så var det de som stilte opp for barnefamiliene, tok de med hjem, de var på utflukter og vi prøvde å legge forholdene så godt som mulig til rette så de skulle få litt trivsel og ikke bare sitte her. For det var en del barnefamilier også ut over de enslige mennene som vi også hadde.

Og bygda stilte opp?

Ja, det var imponerende, og det samme skjedde i nabobygda, samme der [...]. Det ble opprettet facebookgrupper der det ble opplyst hva de trengte. Det ble opprettet en «butikk» der asylantene kunne gå og se om det var noe de trengte. En av asylantene hjalp til med dette, han kunne ha ansvaret. Det var veldig bra. Du blir jo knyttet til folk og deres skjebner, og vi har også hatt kontakt med en del av dem etter at de flyttet herfra.

Mange av de som jobbet med flyktninger, hadde ikke noen organisasjon i ryggen. En kvinne som jobbet med idrettsaktiviteter for flyktninger, sier:

Vi har jo ingen midler, vi går og tigger på butikkene etter kaffe og kopper når vi skal ha språkkafé. Men, det er noen bedrifter som er velvillige og som har donert penger når vi har trengt å kjøpe noe. Nei, det er ikke noe problemer å få tak i noe når vi trenger.

Men ikke noe støtte fra det offentlige? spør jeg.

Nei. Vi er ikke organisert i Brønnøysundregisteret, det kan man bli – om man vil bli en organisasjon. Men foreløpig tror jeg ikke det, vi er så få som er veldig aktive. Vi er ikke landet på noe enda.

Strandryddingsaksjonen fikk også mange frivillige til å stille, og der fulgte det med penger til de frivillige organisasjonene. En kvinne som presenterte seg som altmuligmenneske, forteller om sportsklubben hun jobber for:

Men, nå har vi fått masse penger fra Miljøverndirektoratet, så nå er vi ute og samler søppel. Så i går var vi ute med en båt. Det har vi gjort i hele sommer, og da har vi hatt ungdommer med oss. [...] Vi har vært på to øyer og hentet. Det er så mye der at vi må leie en båt.

Jeg har vist hvordan de frivillige og staten (*det offentlige*) har forholdt seg til hverandre over en lang tidsperiode. Jeg har ikke skrevet så mye om markedet, det kapitalistiske næringslivet, men markedet er – og har vært – viktig for frivillig arbeid. De bidrar med støtte i små og store sammenhenger. En kvinne (47) forteller om støtten de fikk til å ta med flyktninger på tur:

Det var takket være en bedrift – en reiselivsbedrift. De stilte med klær og sko, kjørte oss ut i skogen. Der hadde de grillhus og lavvoer. Vi akte, grilltet. De hadde med seg litt mat, og ja – unger og voksne var like gale. De elsket å renne på rattkjelke. Mannfolkene var helt vill på de små rattkjelkene.

Markedet, eller det private næringsliv, har hele tiden vært inne som støttepillere til frivillige aktiviteter og organisasjoner – i større og mindre grad. Næringslivets bidrag er ikke like oversiktlig som støtten fra det offentlige, men det er ofte godt synlig i enkelttiltakene. De har sponset idretts- og kulturarrangementer både sentralt og lokalt, og du kan bli forvirret av alle logoene idrettsfolk har på klærne sine. De har gitt premier til utlodninger i selv det minste lokale lag. Markedet har også bidratt i finansieringen av små og store idrettsanlegg. Lerøyhallen i Tromsø og Salmarhallen i Steinkjer er eksempler på hvordan laksenæringen har satt navnet sitt på lokal støtte til idretten.

Å støtte frivillige arrangementer gjennom utlån av arbeidskraft skjer også i næringslivet, men sjelden uten at de bærer med seg en logo om hvor de kommer fra. Det varierer hvorvidt de frivillige fra næringslivet bare får fri fra jobb, eller om de også får lønn fra arbeidsplassen mens de gjør frivillig arbeid.

Sosiosponsing er et begrep som brukes når næringslivet sponser organisasjoner (med eller uten motytelser) (Frivillighet Norge, 2024). I 2013 kom Skatteetaten med en prinsipputtalelse om skatte- og avgiftsmessige forhold ved sponning av veldedige organisasjoner. At det kommer en slik uttalelse, tyder på at det etterspørres avklaringer.

Kontekstavhengig frivillighet

Innledningsvis sa jeg at jeg skulle skrive om de frivillige, de som valgte å bruke en del av fritiden sin til frivillig arbeid. Jeg viste til at vi kunne se samfunnet som oppdelt i tre sektorer, men også som ulike systemer eller felt som det politiske systemet, rettssystemet, utdanning og idrett. Jeg problematiserte inndelingene ved å vise at vi finner frivillig arbeid i nesten alle delene av samfunnet. Jeg stilte fire spørsmål: Hvordan har frivillig arbeid endret seg over tid i det norske samfunnet, og er det noen fellestrekk i utviklingen? Hvordan forholder de frivillige seg til offentlige myndigheter? Og til slutt; har frivillig arbeid betydning for fellesskap i samfunnet?

Samfunnet endres, offentlig politikk endres, og med det endres konteksten til frivillig arbeid. Jeg har vist at forholdet mellom det offentlige og frivilligheten har forandret seg. Jeg har ikke tatt med alt, men vist et bilde av noen endringer.

Myndighetene – stat, fylke og kommune – overtok gradvis oppgaver som de frivillige organisasjonene hadde jobbet med. Dette var kanskje mest synlig på 1980-tallet og tidlig 1990-tall, da utviklingen førte til at lokale lag og foreninger følte at de ble tappet for oppgaver. Kommunen overtok for eksempel sykehjemmene som organisasjonene hadde drevet. Politisk var det en ansvarliggjøring av hvem som egentlig burde ha ansvaret for helsestellet i landet, og organisasjonene hadde jobbet for at det skulle skje. Men, det hindret ikke at det satt en del frivillige igjen som følte seg unyttige. Vitenskapeliggjøring, kaller Lorentzen (2004, s. 148) prosessen da fagfolkene tok over arbeidet som de lokale frivillige hadde gjort. Det skjedde ikke bare innen omsorgsarbeid. Idrettslagene ansatte folk i administrasjonen og som trenere. Kravene til ytelse på de ulike feltene øker, og det øker kravene til de som skal lede arbeidet.

I organisasjonene ble nye oppgaver sentrale, for eksempel skjedde det en overgang fra å gi omsorg lokalt til et sentralt forskningsfokus i Norske Kvinners Sanitetsforening. Dette kan vi også se som en del av vitenskapeliggjøringen

i organisasjonene. Behovet for penger sentralt i organisasjonene var stort. Da jeg begynte å snakke med frivillige i 1992/1993, mente mange at de var pengeinnsamlere til formål langt borte fra sin egen bygd eller kommune, men gradvis fikk de lokale lagene større friheter til å bruke penger lokalt i mange organisasjoner.

Vi har sett at myndighetene fanget opp den misnøyen som hadde spredt seg på grunnplanet i organisasjonene ved å komme dem i møte med utredninger og stortingsmeldinger som åpnet for endringer og støtte. De frivillige organisasjonene på sin side organiserte seg i Frivillighet Norge for å stå sterkere i forhandlinger med myndighetene. Frivillig arbeid ble tatt med i planer på alle nivå. Den siste perioden da jeg intervjuet frivillige, var grenseoppgangen mellom offentlig ansvar og frivillig arbeid sentral. Oppgaven var å forme et alternativ der det frivillige arbeidet ikke erstattet, men supplerte det offentliges oppgaver. I alle disse årene ser vi en vekselvirkning mellom offentlige myndigheters arbeid og frivilliges reaksjoner. Jeg vil si at det er mer et samarbeid om felles goder enn store konflikter vi registrerer.

Det var også en del fellestrekk å spore over tid, blant annet at store hendelser med bred mediedekning førte til at frivillige gjorde ekstra innsats. Det var lett å få frivillige til å jobbe, for eksempel i flyktningkriser eller strandryddeaksjoner, og det var lett å samle inn penger til formålene. De frivillige ser det som en selvfølge å jobbe for fellesskapet, å hjelpe storsamfunnet i slike saker. Da stiller de opp, og både kollektivt orienterte frivillige og mer individualistisk orienterte frivillige bidrar sammen for fellesskapet.

Skjøre eller robuste fellesskap?

Min fortelling om frivillig arbeid starter med skjøre fellesskap, der vi kunne se en begynnende konflikt mellom myndigheter og frivillige på noen felt. Det var tidlig på 1990-tallet, og framtiden for frivillig arbeid var usikker, særlig innen helse- og sosialfeltet der frivillige ble erstattet med profesjonelle. Som jeg har vist, så svarte myndighetene med å inkludere de frivillige i større grad i sine planer.

Frivillighetslandskapet er komplisert. De frivilliges motiver er ulike. Vi kan skille mellom kollektivistisk innstilte frivillige og (selv)refleksive, kanskje

mer individualistisk innstilte frivillige. Kollektivt orienterte frivillige jobber ofte over mange år i samme organisasjon for å bidra til å skape robuste fellesskap i samfunnet. De er opptatt av fellesskap, både i organisasjonene de arbeider for, og samfunnet de er en del av. De refleksive frivillige vil heller velge fritt blant frivillige oppgaver, og jobber for det som føles riktig for dem selv der og da. Det er bruk for dem også. Samtidig ser vi at både kollektivt og refleksive frivillige stiller opp ved katastrofer og større hendelser.

Vi har sett at frivillig arbeid har endret seg slik at det er flere frivillige som ikke er tilsluttet organisasjoner nå enn tidligere, og det stemmer overens med at de nye generasjonene frivillige har svakere bånd til organisasjonene enn de mer tradisjonelle og kollektivt orienterte frivillige. En kan kanskje se den koordinerte frivilligheten, der institusjonen som sykehus og sykehjem rekrutterer egne frivillige, med egne frivillighetskoordinatorer som et resultat av denne utviklingen. Om dette er forskjellig fra tradisjonelt frivillig arbeid, vil videre forskning vise. Uansett kan vi si at både samfunnet og frivilligheten har forandret seg på de rundt 30 årene vi har undersøkt her.

Fortellingen min avsluttes med å vise forsøk på samarbeid mellom myndighetene og frivillige organisasjoner. Kommunene er pålagt å legge til rette for samarbeid med brukergruppers organisasjoner og frivillige organisasjoner gjennom en samhandlingsreform. Organisasjonene stiller krav til samarbeidet. Om tilretteleggingen for samarbeid oppfattes som et krav om at frivillige skal delta i kommunens arbeid, og de frivillige oppfatter det som utnyttning av frivillige, vil samarbeidet bli skjørt. Et samarbeid mellom myndigheter og frivillige der partene har respekt for hverandres ansvar og innsats, vil kunne bidra til sterkere og mer robuste fellesskap i samfunnet.

Referanser

- Bratt, C. (1990). *Lokale initiativ og sentral plan. Hvordan innføringen av magnettomografer i norsk sykehusvesen brøt med statens planer* (Rapport nr. 6). Statens institutt for folkehelse, Avdeling for helsetjenesteforskning.
- Fladmoe, A., Sivesind, K. H. & Arnesen, D. (2018). *Oppdaterte tall om frivillig innsats i Norge, 1998–2017* (Rapport 2018:2). Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/2557786>
- Fladmoe, A., Sætrang, S., Eimhjellen, I., Steen-Johansen, K. & Enjolras, B. (2016). *Nordmenns bidrag i flyktningssituasjonen 2015/2016* (Rapport 2016:6). Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/2442824>
- Frivillighet Norge. (2024). <https://www.frivillighetnorge.no/>
- Frivillighet Norge/Kantar. (2022). *Frivillighetsbarometeret 2022*. <https://www.frivillighetnorge.no/fakta>
- Hustinx, L. & Lammertyn, F. (2003). Collective and Reflexive Styles of Volunteering: A Sociological Modernization Perspective. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 14(2), 167–197. <https://doi-rg.mime.uit.no/10.1023/A:1023948027200>
- Kraglund, K. O. & Enjolras, B. (red.) (2017). *Norsk frivillighet: Utviklingstrender og samfunnseffekter* (Avslutningsrapport). Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/2465257>
- Lorentzen, H. (2004). *Felleskapets fundament. Sivilsamfunnet og individualismen*. Pax forlag AS.
- Lovdata. (2011). *Lov om folkehelsearbeid* (LOV-2011-06-24-29). <https://lovdata.no/lov/2011-06-24-29>
- Lovdata. (2011). *Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester* (LOV-2011-06-24-30). <https://lovdata.no/lov/2011-06-24-30>
- Nasjonalforeningen for folkehelsen. (2022). *Historie*. <https://nasjonalforeningen.no/om-oss/om-nasjonalforeningen/var-historie/>
- Norsk Tipping. (2024). <https://www.norsk-tipping.no/grasrotandelen>
- Regjeringen.no. (2022). *Statlige tilskuddsordninger for frivillige organisasjoner*. <https://www.regjeringen.no/no/dep/kud/tilskudd/Tilskuddsordninger-for-frivillige-organisasjoner/id2342820/>
- Sanitetskvinnene.no. (2022). *Norske kvinners sanitetsforening. Historie*. <https://sanitetskvinnene.no/om-oss/historie>
- Selle, P. (2016). Frivillighetens marginalisering. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 19(1), 76–89.
- Skatteetaten. (2013). *Skatte- og avgiftsmessige forhold ved sponing av veldedige organisasjoner*.
- Lovdata. (2009). *Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen* (LOV-2009-12-18-131). <https://lovdata.no/lov/2009-12-18-131>
- Statistisk sentralbyrå. (2020). *Levekårsundersøkelsen*. <https://www.ssb.no/statbank>
- Stebbins, R. A. (2020). Positive Sociology: An Overview. I S. Kono, A. Beniwal, B. Priyanka & K. Spracklen (Red.), *Positive Sociology of Leisure Studies in a Global Era* (s. 13–26). Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-41812-0_2#ESM